

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

загальну середню освіту” щодо розширення мережі та організації навчально-виховного процесу у гімназіях, ліцеях, коледжах. Лист МОН 18.10.2002. №1/9-472.

28. Павленко А.Ф. Економічна освіта – важлива складова формування сучасного спеціаліста. *Освіта України*. – 1997. – 17 жовтня.

29. Степаненко С.В., Поручник А.М., Бебело

А.С. та ін.. *Економіка: навч. посібник*. – К.: КНЕУ. – 2000. – 292 с.

30. Статистичний збірник МОН. *Загальноосвітні, позашкільні і дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (2000 – 2001 рр.)*. – К.: Компас.

31. Шпак О.Т. *Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти*. – К.: “Четверта хвиля”. – 2000.

Тетяна Пантюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються проблеми утворення та існування різноманітних молодіжних субкультур у сучасному суспільстві. Обґрунтовуються механізми процесу соціалізації дітей та молоді, їх взаємозв'язок із життєдіяльністю субкультур. Визначаються педагогічні умови роботи вчителя та вихователя у сучасному молодіжному середовищі.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема взаємодії поколінь, а часто їх конфліктного взаємодіяння була і залишається актуальною у суспільному житті. Пошук шляхів для її розв'язання є значною частиною наукового пошуку різних наук – психології, соціології, філософії, педагогіки. Останню ці питання цікавлять з огляду на процеси та механізми соціалізації сучасної молоді.

Суперечності сучасного суспільного життя у світі загалом, та й в Україні зокрема активно сприяють створенню різноманітних формальних і неформальних груп, у які об'єднуються діти та молодь різного віку, статусу, соціальної приналежності, мотивів тощо. Їх об'єднують спільна мета, атрибути, ритуали, завдання, діяльність. Таким чином виникають певні субкультури, які принадають до себе дітей та молодь, котра прагне самореалізації і не знаходить підтримки своїх прагнень у дорослому оточенні. Останнє часом не хоче або ж уже не може зрозуміти тих поривань молоді, які є такими чіткими і зрозумілими для ровесників.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемою утворення і функціонування субкультур у суспільному просторі займаються як зарубіжні, так і вітчизняні науковці –

представники різних наукових напрямків. Серед вітчизняних слід назвати І. Бондар-Терещенка, Е. Гаврилюк, Н. Гончар, В. Зінчука, Л. Футорського та ін. У зарубіжній науці презентовані проблеми виносяться на науковий дискурс давно і широко, серед їх дослідників слід назвати Еріка Гофера, Роже Каюа, Дугласа Кельнера, Жан-Люка Нансі, Джона Сторі, Тетяну Щепанську та інших.

Метою нашої статті є аналіз специфіки життєдіяльності молодіжних субкультур та обґрунтування педагогічної взаємодії з ними на рівні різних виховних інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення “субкультури” базується на понятті “культура”, фундаментальному в антропології. Саме поняття “субкультура”, вказує Т.Щепанская, сформувалося у результаті усвідомлення неоднорідності культурного простору, що стало особливо очевидно в урбанізованому суспільстві. Колись поняття “культура” означало пануючу етичну, естетичну, світоглядну систему – фахову, підтримувану елітами і похідну від еліт, які здобували сакральне підґрунтя. Вважалося, що все, що поза її межами, – сфера профанного, побутового, – позбавлялося статусу “культури” [6, 97].

Поява терміна “субкультура” у науковій літературі датується 30-ми рр. ХХ ст., широкого застосування він набув у 1960–70-х рр., у зв'язку з дослідженнями молодіжних рухів. У цьому терміні на передній план виступає префікс “sub”

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

(тобто “під-”), позначаючи приховані, неофіційні культурні шари, що часто є опозицією, викликом пануючій культурі. Це поняття використовувалося поруч з такими, як *subterranean culture* (підземна культура) і *underground* (підпілля).

Сьогодні естетика, етика, ідеологія, поведінкові стереотипи, моральність молодіжних співтовариств визнана як особлива “молодіжна культура”. Тепер поняття “субкультура” трактується як позначення “підсистеми” культури, вказуючи на мультикультурний характер сучасного суспільства. Цивілізоване, громадянське суспільство прагне не протиставляти своє життя життю молодіжних рухів та об’єднань, оскільки часто це призводить, як свідчить історія, до відторгнення частини молоді від суспільного життя і народження негативних явищ.

Для того, що навчитися конструктивного діалогу із представниками молодіжних субкультур, слід насамперед, досягнути специфіку їх життя, поведінки, стереотипів. З точки зору педагогіки така інформація та її психолого-педагогічна інтерпретація буде запорукою успіху взаємодії у системі “педагог – вихованець”, адже чи не кожному вчителю щоденно доводиться спілкуватися із представниками тих чи інших молодіжних субкультур. Їх поведінка і стиль спілкування часто вимагають від освітян певних знань і прикладних умінь для реалізації навчально-виховної мети.

Поява молодіжних субкультур, на нашу думку, має у своєму підґрунті суспільні корені. У період необхідності зміни суспільних формацій і пов’язаних із цим процесів з’являються молоді люди, які об’єднуються у групи з метою абстрагуватися від сьогодення і відрізнятись від нього. Для культури і субкультури притаманними є певні набори основних ознак. Серед них дослідники відзначають:

- знакові (спільність ідеології, ментальності, символіки, культурного коду, картини світу);
- поведінкові (звичаї, ритуали, норми, моделі і стереотипи поведінки);
- соціальні (соціальна група).

Підкреслюється ще небіологічний спосіб відтворення усього вищеописаного комплексу (виховання, освіта – соціалізація, як засіб трансляції культурної традиції) [6, 98].

Однією з природних і найбільш істотних рис кожного людського суспільства, вважають дослідники, є поділ на генерації [1, 2]. Для різних генерацій характерна не тільки різниця у віці чи фізіологічному розвитку, але й різні ролі у

людському соціумі. Різні генерації виконують різні функції, мають різний статус, різний доступ до прийняття рішень чи суспільних благ. Якесь із них готуються до повномасштабної участі у суспільному житті ще будучи у статусі “дітей”, інші – у молодому чи дорослому віці. У кожному віці, на кожному етапі життя того чи іншого суспільного організму існують певні групи людей, які мають окреслений ореол свого життя, виконують певні соціальні ролі, вирізняються з-поміж інших атрибутами, специфікою діяльності, ритуалами, символікою тощо. І якщо до одних із них суспільство ставиться із терпимістю або навіть схвалює їх існування, то інші, маючи особливо специфічний спосіб існування, потерпають від суспільного осуду, проте іноді спеціально його провокують і цілком комфортно почувують себе у такій ролі.

Генераційний поділ суспільств, який насправді триває тисячі років і навіть у нашому, ніби й розвинутому та раціоналізованому суспільстві не тільки не нівелювався, а навпаки – набуває щораз більшого розвитку. Якщо під кінець раціонального ХІХ століття видавалося, що ззовні суспільство близьке до своєї повної раціоналізації, а прояви дивацьких генераційних поділів властиві тільки суспільствам примітивним, то етнографічні та соціальні психоаналітичні дослідження модерних суспільств заперечили ці, як виявилось, безпідставні претензії. І модерне, і постмодерне людське суспільство успадкувало дуже багато засадничих елементів від суспільств примітивних [1, 2]. Такою є природа людського соціуму.

Отже, генераційні поділи у суспільстві людей і далі залишаються актуальними. Всі ми добре пам’ятаємо відчуття певної спільності “нас, дітей” чи “нас, підлітків”, яке постає у протиставленні до “них, дорослих” [1, 3]. У сфері виховання саме ця проблема видається нам особливо актуальною з огляду на масові міграційні процеси, які відбуваються сьогодні у нашій країні. Величезна кількість дітей та підлітків залишилися сьогодні без опіки батьків, оскільки останні перебувають у тривалій міграції і, можливо, вже ніколи не повернуться. Функції батьків покладаються на бабусь, дідусів, тіток, дядьків, іноді сусідів чи далеких родичів. Досвід показує, що ці категорії людей не можуть, а іноді не хочуть сумлінно виконувати покладені на них обов’язки. Часто причиною цього є великий розрив між поколіннями, різниця у поглядах, прагненнях, способі життя. Саме на цьому ґрунті з’являється прагнення молодої людини

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

реалізувати себе у товаристві, де її розуміють, не засуджують і підтримують.

Бідою української сімейної виховної сфери є також і те, що діти та підлітки у сім'ї та родині довгий час перебувають у сфері гіперопіки, від якої спочатку не хочуть, а потім і не можуть звільнитися. Чимало рішень щодо вибору школи, занять поза нею, а часто і друзів приймають батьки. Українські діти часто не компетентні у питаннях розподілу сімейного бюджету, стратегії і тактики життя батьківської сім'ї, не знають справжніх механізмів розв'язання життєво важливих для сім'ї питань. Існує субкультура, де особистість бавиться у жебрацтво (аски) – ще одна форма обмеженої відповідальності, гри у дитинство – коли дитина вимагає від дорослого всього, перекладаючи на того, у кого вона просить, відповідальність за себе [1, 3]. І коли настає час, який вимагає самостійних рішень, молода людина губиться у громадському та суспільному житті і шукає для себе місця, де б усе було більшою чи меншою мірою визначено стереотипами, замкненою субкультурою, певним порядком життя тощо.

Хочемо також зазначити, що стихійне залучення дітей та молоді до субкультур часто припадає на кризові етапи життя – як вікові, так і індивідуальні, саме тому приналежність молоді до певної субкультури визначається фізичним, моральним, психічним та духовним її станом. Не маючи змоги реалізуватися реально, молода людина вибудовує уявні світи: "Перші удари зі смертю забарвлюють її світ у гіпертрофовано чорні кольори. Вона приміряє на себе чорний саван смерті, пробує з нею фліртувати. Гіпертрофована юнеча сексуальність разом із театральним (бо насправді ще далеким) заграванням зі смертю удекорує підліткові спільноти у чорні підв'язки та панчохи. При цьому підліток насправді страхається майбутнього з його неминучим підсумком. Він ще пам'ятає дитинство. Він кокетує – прагне повернутися у дитинство, у якому він був безсмертним, був насправді богом, а не смертною людиною. Дебелі юнки одягаються як маленькі дівчатка. Хочуть обманути смерть. Кокетки. Широкорамennі тридцятирічні хлопці знай бавляться в індіанців сіучи ірокезів. Бавляться не справжньою зброєю, яка несе смерть, а декоративною – з супермаркета" [6]. Вони ще не готові відповідати за все – і насамперед за себе. Вони пробують затягнути дитинство. Можливо, підмінивши справжню мужність жити декоративною маскуліністю байкера чи рокера. Часто під впливом дорослих у певних молодіжних

субкультурах культивується і заохочується прагнення молоді відчутися "подих смерті", такі випадки не є винятками в українському суспільстві, преса часто інформує соціум про, на перший погляд, безпричинні самогубства, принесення жертви тощо. Відомими є сьогодні субкультури, які дослідники класифікують як "Чорні мережі". До них відносять субкультуру готів. Готичний стиль є символічною стилізацією втрати, смерті, скорботи. Проте очікування власної смерті і стилізація скорботи знімає потребу власної смерті через самогубство.

Життя молодіжних субкультур супроводжується грою, у якій кожен член спільноти виконує певні ролі, прагне самореалізуватися якщо не у реальному, то хоч би у віртуальному, уявному, фантастичному світі. Зрештою, гра як символічне заперечення є невід'ємним атрибутом людських спільнот і не меншою мірою стосується як молодих генерацій, так і зрілих. Тут також не можемо не провести паралелі із устроєм сучасної сім'ї і школи, в яких діти не одержують права і можливості реалізуватися у різних ролях за допомогою гри. Українська сім'я під впливом пресингу суспільних обставин перестала бути тим центром людського життя, де дітям читають казки, співають колискові; народні ігри та забави стали сьогодні предметом етнографічних досліджень у глибокому історичному ракурсі. Це стосується і школи: надмірне перевантаження інформацією, інтенсифікація навчального процесу, прагнення високих показників у викладанні і навчанні, оцінювання витіснили зі школи елементи гри, здорового змагання, організованого відпочинку і розваг, зрештою й романтики. Прагматичне життя суспільства штовхає молодь на пошуки цього поза межами визнаних суспільством виховних інституцій.

Дослідники, проте, стверджують, що не всі молодіжні субкультури мають в основі тільки гру. Іноколи витворюються молодіжні генерації соціально упосліджених (гопників). Часто можемо зустріти і протестні групи – серед них відомі неонаці, скінхедеи.

У сучасному світі з'явилися також модерні групи, які в основі свого існування мають сучасні системи та механізми, і життя поза ними для цієї частини молоді не існує, оскільки така субкультура замикається на певній техніці чи технології. Деякі з молодіжних субкультур чи субспільнот формуються технологічними системами – як-от Інтернет, який витворює замкнуті групи інтернатів. Головним елементом такої спільноти є простір спілкування – мережа Інтернету. Процес соціалізації дітей та молоді у

ВПЛИВ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

межах таких субкультур є специфічним і не вивченим сучасною психологічною та педагогічною наукою, оскільки останні не володіють ні досконалою інформацією щодо існування таких згромаджень, ані не можуть глибоко вникати у їх життя з огляду на стрімкий розвиток науково-технічного прогресу.

Кожна молодіжна субкультура, як і субкультура взагалі, є явищем особливим, специфічним, часто неповторним і оригінальним. Взагалі для субкультур, зокрема і молодіжних, характерне витворення своєї якщо не мови, то знакової системи – стрижок, амулетів, наколок, взагалі антуражу, який сигналізує приналежність до конкретної спільноти. Ця знакова система не тільки розділяє за ознакою “свій – не свій”, але й єднає за ознакою “свій – свій”. Інколи формується відповідна мова, свого роду арго, яке використовується як засіб утаємниченого спілкування. Використання цього арго теж відтинає невтаємничених та єднає членів однієї субкультурної групи.

З педагогічної точки зору молодіжні субкультури цікаві тим, що вчителю, вихователю, соціальному педагогу, та й зрештою і батькам, слід бути інформованими щодо таких спільнот, вчитися співжиття з ними, прагнути усвідомити можливі небезпеки чи, навпаки, позитиви участі дітей та молоді у них.

Ми у статті робимо спробу показати молодіжні субкультури не як суспільну аномалію, а як постійну компоненту всякої людської спільноти. Молодіжні субкультурні групи, як показує історичний досвід, поставали і поставимуть і немає жодного сенсу з ними боротися – це закономірність самоорганізації людського суспільства.

Відповідно до концепції нормативних років Р. Інглехарта (згідно з якою найбільш значущим періодом для формування особистості є віковий період від 12 до 18 років) аналізуються ціннісні орієнтації та порівняно аксіонормативні системи різних груп молоді [4, 6 – 9]. Саме цей період життя людини відзначається її офіційною приналежністю до певного навчально-виховного закладу, який передбачає виконання ролей учня чи студента. Часто ці ролі не відповідають уявленням молоді людини про “справжнє життя”, їй хочеться яскравого наповнення сьогодення, самостійності і свободи. Батькам, учителям, вихователям, соціальним педагогам випадає роль сприяння процесами становлення особистості, у гіршому випадку – керівництва ними. На превеликий жаль, стверджуємо, що сучасний спосіб організації навчально-виховного процесу школи не може задовольнити потреб

пересічного українського громадянина. Безперечно, є окремі спроби втілити нові педагогічні технології, де акцент ставиться на дитину, а пріоритетним принципом вважається дитиноцентризм, але ці спроби швидше епізодичні і несистематичні, оскільки нема злагодженої взаємодії сім'ї, школи та держави, соціальний фон виховання дітей та молоді залишається несприятливим. У центрі сучасної навчально-виховної парадигми повинен бути поставлений пріоритет унікальності кожної особистості, лише тоді ми уникнемо проблеми антагонізму поколінь, деформації духовної сфери особистості, її втечі у сюрреальний світ.

Кожен педагог завжди повинен пам'ятати, що прагнення дитини чи підлітка реалізуватися у межах тієї чи іншої субкультури має у своїй основі певну потребу, яку особистість не може реалізувати у рамках сім'ї, родини, палацу школяра, станції юних техніків чи натуралістів тощо. Бажання дитини шукати і знайти себе повинно знайти розуміння з боку батьків і педагогів. Різкі заборони, обмеження свободи, покарання за непослух лише посилять бажання пізнати “заборонений плід”. Часто дорослі не хочуть визнавати власних помилок у вихованні і трактують їх як “розпущеність”, “вседозволеність”, надмірну свободу серед молоді. Сучасні українські виховні інституції стоять на старих, традиційних, архаїчних засадах, прагнучи ефективно використати традиційні методи виховання у сучасному технізованому та інформатизованому світі, чим лише збільшують розрив між поколіннями, унеможливаючи повноцінне спілкування з дітьми.

У жоден спосіб не можна трактувати приналежність молоді до тих чи інших субкультур як негатив: “У грі історії зазвичай беруть участь найліпші і найгірші, а гра відбувається понад головами більшості, яка сидить посередині. Відкинені, відсунені на другий план люди стають сировиною для майбутнього нації ... Камінь, що його відкинули будівничі, стає нарідним каменем нового світу. Народ, що не має суспільних викидів і незадоволених, зазвичай буває дисциплінованим, благоприсойним, мирним і приємним, але, на жаль, без будь-яких зерен великого майбутнього. Зовсім не іронія історії в тім, що саме відкинені з різних країн Європи перетнули океан і побудували на новому континенті новий світ. Лише вони могли це зробити” – вказує Ерік Гоферф [3, 15].

Наукові дослідження сьогодні підтверджують

